

Assaig sobre la noció de lectura

Ací intentarem de definir una noció que encara no ha rebut nom avinent, i a la qual el nom de lectura potser li convindria. Hi ha un misteri, en la lectura, un misteri la contemplació del qual pot ajudar sens dubte no pas a explicar-lo, ans a copsar-ne d'altres, de misteris, en la vida dels homes.

Tots sabem que la sensació és immediata, brutal i s'empara de nosaltres per sorpresa. Un home, sense esperar-s'ho, rep un cop de puny a l'estómac; per a ell, abans no sàpiga el que li passa, tot ha canviat. Toco un objecte que crema; abans no ho sé, que em cremo, sento que faig un salt. Em colpeix quelcom. És així com em tracta l'univers, i l'hi reconec, en aquest tracte. No ens en sorprenem pas, del poder de colpir-nos que tenen els cops, les cremades, els sorolls sobtats; car sabem o creiem saber que vénen de fora, de la matèria, i que l'esperit no hi té cap part sinó en la mesura que els pateix. Els pensaments que formem ens imposen emocions, però no ens colpeixen pas així.

El misteri és que unes sensacions que en si mateixes són quasi indiferents ens colpeixin d'aquesta mateixa manera per la seva significació. Uns traços negres damunt paper blanc són una cosa ben diferent d'un cop de puny a l'estómac. Però de vegades l'efecte és el mateix. Tothom, més o menys, ha experimentat l'efecte de les males notícies en llegir-les en una carta o en un diari; abans no ens hem adonat de què es tracta, ens en sentim colpits, trasbalsats com per un cop, i més tard fins l'aspecte de la carta ens és dolorós. De vegades, quan el temps ha estovat un xic el dolor, si entre els papers que remenem apareix de sobte la carta, ens en ve un dolor més viu, també sobtat, penetrant com un dolor físic, intens com si vingués de fora, com si vingués del foc. Dues dones reben cadascuna una carta, anunciant cada una que el fill és mort; la primera, al primer cop d'ull, s'esvaeix, i mai més, fins a la mort, els ulls, la boca, els moviments no li seran com eren. La segona es manté igual, ni esguard ni actitud no canvien; no sap llegir. No és pas la sensació, és el sentit el que ha colpit la primera, atenyent-li l'esperit brutalment a l'instant, sense ella participar-hi, tal com colpeixen les sensacions. Tot s'esdevé com si el dolor residís a la carta, i de la carta saltés a la cara del qui la llegeix. Les sensacions, en canvi, com el color del paper o el de la tinta, fins ni apareixen. El que es dóna a la vista és el dolor.

És així com a cada instant de la vida som colpits com del defora pels significats que llegim en les aparences. És per això que podem discutir sens fi sobre la realitat del món exterior. Car el que anomenem el món són significats que llegim; no és pas real, doncs. Però ens colpeix com des de fora; és real, doncs. ¿Per què resoldre aquesta contradicció, quan la tasca més alta del pensament, en aquesta terra, és definir i contemplar les contradiccions insolubles, que, com deia Plató, estiren cap dalt? El que és singular és que no són pas sensacions i significacions el que se'ns dóna; només se'ns dóna el que llegim; no les veiem pas, les lletres. Uns estudis sobre el testimoniatge, sobretot, ho han ben mostrat. Corregir proves d'impremta és difícil perquè en llegir, al més sovint, tant veiem les lletres que els tipògrafs s'han deixat com les que hi han posat; cal constrenye's a llegir-hi un altre significat, no pas el de mots o frases, sinó el de les lletres de l'alfabet, sense oblidar del tot el primer. Pel que fa a no llegir, és impossible; no ho podem pas fer, de mirar un text imprès en una llengua coneguda, avinentment col·locat, i no llegir res; com a màxim, podríem potser arribar-hi exercitant-nos-hi durant molt temps.

El bastó del cec, exemple trobat per Descartes, aporta una imatge anàloga a la de la lectura. Tothom es pot convèncer, en manejar un portaploma, que el tacte és com

transportat a la punta de la ploma. Si la ploma topa, al paper, amb una desigualtat, aquesta topada de la ploma és immediatament donada, i les sensacions dels dits i de la mà per què la llegim no apareixen pas. Tanmateix, aquesta topada de la ploma és només una cosa que llegim. El cel, el mar, el sol, les estrelles, els éssers humans, tot el que ens envolta és igualment una cosa que llegim. El que se'n diu una il·lusió dels sentits corregida és una lectura modificada. Si a la tarda, en un camí solitari, em sembla veure, en comptes d'un arbre, un home emboscat, una presència humana amenaçadora se m'imposa i, com en el cas de la carta, em fa estremir abans no sàpiga què és; m'hi acosto, i de sobte és una cosa tota altra, ja no m'estremeixo, llegeixo un arbre, no pas un home. No hi ha pas una aparença i una interpretació, ací; una aparença humana havia penetrat pels ulls fins a l'ànima i, ara, de sobte, la presència d'un arbre. Si odio ningú, no és pas ell d'una banda i el meu odi de l'altra; quan se m'acosta, és quelcom odiós que se m'acosta; així, la perversitat de la seva ànima m'és més evident que el color dels cabells. D'altra banda, si és ros, és ros odiós, si és morè, és morè odiós. Esther avançant vers Assuer no avança pas vers l'home de qui sap que la pot fer morir; avança vers la majestat, vers el terror, que per la vista li atenyen l'ànima, i és per això que l'esforç d'avançar la fa defallir així. Ho diu, d'altra banda; el que contempla amb por no és pas el front d'Assuer, és la majestat que hi ha impresa i que llegeix. En un cas així parlem generalment d'efecte de la imaginació; però potser fóra millor fer servir el mot de lectura. Aquest mot implica que es tracta d'un efecte produït per una aparença, aparença però que no apareix pas, o amb prou feines; el que apareix és una cosa altra, que és a l'aparença com la frase a les lletres; però apareix com una aparença, de sobte, brutalment, del defora, i gairebé irrecusable a força d'evidència.

Si veig un llibre relligat en negre, no en dubto pas que allà hi ha negre, tret que vulgui filosofar. Si veig a dalt de tot d'un diari "14 de juny", ja no en dubto, que "14 de juny" hi és escrit. Si un ésser que odio, que temo, que menyspreo o que estimo se m'acosta, no en dubto més, que davant hi tinc odiós, perillós, menyspreable o estimable. Si algú, mirant el mateix diari just al mateix punt, m'afirmava seriosament, uns quants cops, que no és pas 14 de juny, que hi llegeix, sinó 15 de juny, em traspalsaria, poc ho entendria. Si algú no odia, no tem, no menysprea o no estima com jo, això també em traspalsa. ¿Com? ¿Veus aquests éssers -o, si són lluny, les manifestacions indirectes de la seva existència- i no hi llegeix l'odiós, el perillós, el menyspreable o l'estimable? No és possible; és mala fe; menteix; és boig. No és pas exacte de dir que creiem que hi ha perill perquè tenim por; al contrari, tenim por per la presència del perill; és el perill el que fa por; però el perill és una cosa que llegeixo. Els sons, les aparences visibles, són de per si buits de perill, són al perill el que el paper i els traços de tinta són a la carta d'amenaques. Però, com en el cas de la carta d'amenaques, aquest perill que llegeixo em pren des del defora i em ve a fer por. Si sento una explosió, la por és en l'espetec i em ve a afectar l'ànima per l'oïda, sense que pugui refusar de tenir por més que no pas refusar de sentir. És com el lleuger tic-tac de la metralladora, si el conec; no pas si no el conec. No es tracta pas, però, de quelcom anàleg al reflex condicionat; es tracta de quelcom anàleg a la lectura, on de vegades una combinació de signes tota nova, mai no vista, em colpeix l'ànima, on el significat que fereix penetra, amb el blanc i el negre, tan irresistiblement com ells.

Així, les significacions, que examinades abstractament semblarien simples pensaments, surten de pertot al meu voltant, se m'emparen de l'ànima i la modifiquen moment a moment, de manera que, traduint una locució familiar anglesa, no puc pas dir que la meva ànima sigui meva. Crec el que llegeixo, els meus judicis són el que llegeixo, actuo segons el que llegeixo, ¿com podria fer altrament? Si en un soroll hi llegeixo honor a

guanyar, hi corro; si hi llegeixo només perill, en fujo. En tots dos casos, la necessitat d'actuar així, fins si m'ho retreuen, se m'imposa amb el soroll de manera evident i immediata, com el soroll; la llegeixo en el soroll. Igualment, si en disturbis civils o en guerres matem de vegades homes desarmats, és perquè en l'ànima dels homes armats hi penetra pels ulls, amb els vestits, els cabells, les cares, el que hi ha de vil en aquells éssers i demana de ser anorreat; en mirar-se'ls, així com en un color hi llegeixen la cabellera i en l'altre la carn, també hi llegeixen, amb la mateixa evidència, la necessitat de matar. Si en el curs normal de la vida hi ha pocs crims, és perquè, en tenir un ésser humà davant nostre, en els colors que ens penetren pels ulls hi llegim quelcom que en certa mesura s'ha de respectar. Entre aquests dos estats hi ha la mateixa diferència que entre els del passejant en el camí solitari, quan tot primer llegeix en una aparença un home que guaita i després un arbre. Tot primer, tot ell és resposta a una presència humana, la idea que podria ser un home és una idea abstracta, inconsistent, que ve d'ell, no pas del defora, que no mossega; després es produeix com un clic i, de sobte, sense transició, és tot ell un home solitari, envoltat només de coses i de plantes; la idea que un home hauria pogut trobar-se allà on percep l'arbre ha esdevingut al seu torn inconsistent. Igualment, en la pau, la idea de causar la mort d'un ésser humà, si ve de dins, no és pas en les aparences que la llegim; al contrari, en les aparences hi llegim la prohibició d'actuar així. Però en la guerra civil, en relació a una determinada categoria d'éssers humans, el que és inconsistent, no llegit en les aparences, és la idea, que ve de dins, d'estalviar una vida; travessa l'esperit, però no es transforma en acció. D'un estat a l'altre, no hi ha transició possible; el pas es fa com per un clic; cada un dels dos, quan és aquí, apareix com l'únic real, l'únic possible, i l'altre com a purament imaginari. Això són exemples extrems; però tota la nostra vida és feta del mateix teixit, de significacions que s'imposen successivament, cada una de les quals, en aparèixer i entrar dins nostre pels sentits, redueix totes les idees que podrien oposar-s'hi a l'estat de fantasmes.

Tinc un cert poder sobre l'univers que em permet de canviar les aparences, però indirectament per un treball, no pas pel simple desig. Poso paper blanc sobre aquest llibre negre, i ja no veig negre. Aquest poder té de límits els de la meua força física. Tinc també potser el poder de canviar els significats que llegeixo en les aparences i que se m'imposen; però també és limitat, indirecte i s'exerceix per un treball. El treball en el sentit ordinari del terme n'és un exemple, car cada eina és un bastó de cec, un instrument de lectura, i cada aprenentatge és l'aprenentatge d'una lectura. Acabat l'aprenentatge, a la punta de la ploma m'hi apareixen significacions o, en els caràcters impresos, una frase. Per al capità de marina experimentat, el vaixell del qual en cert sentit li ha esdevingut un prolongament del cos, el vaixell és l'instrument de lectura de la tempesta, i la llegeix ben altrament que el passatger. On el passatger hi llegeix caos, perill sens límit, por, el capità hi llegeix necessitats, perills limitats, recursos per a fugir-ne, l'obligació de coratge i d'honor.

L'acció sobre un mateix, l'acció sobre altri consisteixen a transformar les significacions. Un home, cap d'Estat, declara la guerra, i per a quaranta milions d'homes tot de significacions noves sorgeixen entorn de cadascú. L'art del cap d'exèrcit és portar els soldats enemics a llegir en les aparences la fugida, a fi que la idea d'aguantar perdi tota substància, tota eficàcia; hi pot arribar, per exemple, per l'estratagema, la sorpresa, l'ús d'armes noves. La guerra, la política, l'eloqüència, l'art, l'ensenyament, tota acció sobre altri consisteix essencialment a canviar el que els homes llegeixen.

Es tracti d'un mateix o d'altri, dos problemes es posen, el de la tècnica i el del valor. Els textos les aparences dels quals són els caràcters s'emparen de la meua ànima,

l'abandonen, són reemplaçats per altres; ¿valen més els uns que els altres? ¿Són més veritat els uns que els altres? ¿On trobar una norma? Pensar un text verdader que no llegeixo, que no he llegit mai, és pensar un lector d'aquest text verdader, és a dir, Déu; però tot seguit apareix una contradicció, car no puc pas aplicar a l'ésser que concebo en parlar de Déu aquesta noció de lectura. I, a més, encara que ho pogués fer, això no em permetria pas encara d'ordenar en una jerarquia de valors els textos que llegeixo.

El problema potser val la pena que el meditem, posat així. Car posat així presenta units tots els problemes de valor possibles en la mesura que són concrets. Un home temptat d'apropiar-se d'un dipòsit de diners no se n'abstindrà pas simplement perquè hagi llegit la *Crítica de la raó pràctica*; se n'abstindrà, fins i tot –li semblarà– malgrat ell mateix, si l'aspecte del dipòsit sembla cridar-li que ha de ser restituït. Tothom ha experimentat estats semblants, on sembla que voldríem actuar malament, però no podem. Altres vegades, voldríem actuar bé, però no podem. Cercar si el qui, mirant un dipòsit així llegit, llegeix millor que el qui llegeix en aquesta aparença tots els desigs que podria satisfer si se n'apropiava; cercar quin criteri permet de decidir-hi, quina tècnica permet passar d'una lectura a una altra, és un problema més concret que el de cercar si val més apropiat-se del dipòsit o bé restituir-lo. D'altra banda, el problema de valor posat a l'entorn d'aquesta noció de lectura té relació amb el ver i el bell tant com amb el bé, sense que es puguin separar. Potser és per aquí que el seu parentiu, que és un misteri, es podria aclarir un xic. No els sabem pensar alhora, i no es poden pensar separadament.

,,,

Notes:

- 1.- Aquest article l'autora l'escriué entre l'abril i el maig del 1941, a Marsella
- 2.- Fou publicat pòstumament a *Les études philosophiques*, núm.1, el gener-març del 1946